

Fondation Custodia

De droom van een verzamelaar

De gevel van de Fondation Custodia, ondergebracht in een stadspaleis uit 1743, het voormalige Hôtel Turgot, in de rue de Lille te Parijs. Foto: Jannes Linders.

In het 7e arrondissement van Parijs wordt de nalatenschap van een van Nederlands meest illustere verzamelaars bewaard. Frits Lugt en zijn vrouw Jacoba Klever brachten in 1947 een enorme privécollectie van oude meestertekeningen, prenten en kunstenaarsbrieven onder in de Fondation Custodia. Vandaag is het de speeltuin van Ger Luijten. Onder zijn artistieke leiding wordt de collectie beheerd, getoond en aangevuld. Hij koopt wat hij wil, maar wel steeds in de geest van Frits.

TEKST: CELINE DE GEEST

Ger Luijten ontvangt ons op een warme zomerdag in zijn koninkrijk, de Fondation Custodia in rue de Lille, op een boogscheut van het Musée d'Orsay. De Fondation is gevestigd in een stadspaleis uit 1743, het voormalige Hôtel Turgot, dat gespaard werd van de 19e-eeuwse stadsvernieuwingen van Baron Haussmann. In 2010 gaf Luijten zijn baan als hoofd van het Prentenkabinet in het Rijksmuseum op om hier directeur te worden. Voordat hij de sluier optilt van wat binnen zoal bewaard wordt, legt hij ons op het schaduwrijke binnenpleintje de basics uit. "Frits Lugt heeft dit gebouw en het aanpalende pand in 1953 gekocht. De zalen van de bel-etage zouden perfect in een museum passen, maar het was zijn bedoeling om er een echt huis van te maken: een thuis

‘Het is intiem, niet zoals die zielloze dozen van hedendaagse musea met overal tekst op de muren’

voor zijn collectie en een plaats om de kunstgeschiedenis te bestuderen. In het oude stadspaleis kan je bij daglicht naar tekeningen komen kijken, op een stoel en aan een tafel uit die tijd. Zo kom je heel dicht bij de context waarin die tekeningen gemaakt zijn.”

A SENSE OF PLACE

Wanneer we door de salons rondgeleid worden, zien we meteen wat hij bedoelt. De meubels en hoe ze geschikt staan, het licht en de kleuren: alles draagt bij aan de sfeer van een 17e-eeuws Nederlands landhuis. Luijten: “In 2018 kocht ik bij Pierre Bergé & Associés een Vlaamse ebbenhouten kast met ingebouwde, geschilderde scènes. Aan mijn bestuur zei ik toen: ‘Lugt is gewoon vergeten zo’n kabinet te kopen, maar dat kunnen wij in zijn plaats doen.’ Het stond geschat tussen de 4.000 en 6.000 euro, maar we hebben het voor 42.000 euro gekocht.” Luijten kocht daarnaast meubels, een Antwerps penningkabinet, een 17e-eeuwse Hollandse kroonluchter, oude tegels voor de plinten, Delfts aardewerk en zelfs een collectie schelpen die rechtstreeks uit de stillevens van de 17e eeuw lijken te komen. “In alle ruimtes van de Fondation is het de bedoeling om aan de bezoeker een ‘sense of place’ te geven, een ingeleefde en authentieke plaats, ook in de expositiezalen. Ik ben een beetje verliefd hierop,” zegt Luijten, terwijl hij door de zalen voor de komende tentoonstellingen loopt. “De ruimtes zijn intiem, niet zoals die zielloze dozen van hedendaagse musea met overal tekst op de muren.” Als directeur draagt Luijten de verantwoordelijkheid voor de collectie en het huis, en dus is het handig dat hij er zelf ook woont, samen met zijn gezin. Binnenin loopt een indrukwekkende trappenhall vol met kleine schilderijtjes bijna naadloos over in zijn privévertrekken. Alle werken die hier hangen,

Portret Ger Luijten. Foto: Daria Scagliola.

zijn door Luijten zelf aangekocht. Samen vormen ze een overzicht van ‘peinture sur le motif’: in de open lucht en op papier gemaakte impressies van een bepaalde plek. De makers zijn Frans, Nederlands, Belgisch, Duits en Deens. Er hangt een recent aangekochte Eugène Delacroix tussen en een Camille Corot, maar ook een Hammershøi. “Dit is het pre-impressionisme”, zegt Luijten. “Voor mij begint het impressionisme eigenlijk hier, terwijl Degas op de kleuterschool zat en Monet nog geboren moest worden. Maar in mijn opleiding kunstgeschiedenis heb ik over deze schilderkunst nooit iets gehoord, en dat is precies wat me drijft om net dit te verzamelen. Dit is het verhaal dat ik wil vertellen.”

Het begon allemaal toen Luijten deze plek in 2010 bezocht en Mária van Berge-Gerbaud, de voormalige directeur, hem een kleine collectie olieverfschetsen op papier toonde. “Ze waren aan de Fondation nagelaten door haar voorganger, Carlos van Hasselt”, vertelt hij. “Een nog totaal onontgonnen kunstgebied. Dit is het huis voor kunst op papier, en dus vond ik dat we dit als vertrekpunt konden gebruiken voor het mooiste ensemble olieverfschetsen ter wereld, zodat het een bron wordt voor de kunstgeschiedenis. Wanneer ik hier wegga hoop ik een catalogus na te laten met de volledige collectie erin.” Ook voor Frits Lugt was een collectie meer dan zomaar een groep tekeningen. Het ge-

Naast kunst op papier verzamelde Frits Lugt ook Chinees porselein. De Fondation Custodia heeft deze verzameling ondergebracht in een glazen vitrine op de bel-etage. Foto: Jannes Linders.

heel moest een verhaal vertellen dat groter is dan dat van de afzonderlijke delen. Hij geloofde dat de liefde voor het kunstwerk belangrijker was dan de historische betekenis. Al was hij een fervent onderzoeker van de kunstgeschiedenis en de auteur van een aantal belangrijke naslagwerken, voor hem waren smaak en gevoel uiteindelijk het belangrijkste. Hij selecteerde steeds op kwaliteit. Ger Luyten hanteert dezelfde criteria bij het selecteren van aankopen. “Het gaat me niet om de individuele werkjes maar om het ensemble. Hier een zicht op Triëst van Johan Carl Neumann, een meesterlijke symfonie in blauw. Wie is Neumann? Ik had geen idee, maar hij verdient een plaats in dit geheel.”

LÉON BONVIN

Luyten voegt op die manier een persoonlijke toets toe aan de collectie. Zo blijft Fondation Custodia niet zomaar een verzameling, maar een levend, dynamisch project. “Frits Lugt kocht geen kunst uit zijn eigen tijd, hij vond het nodig dat er afstand was. Het doek mocht bij wijze van spreken niet nog een beetje nat zijn van de verf. Ikzelf ben een andere mening toegedaan. Uit de 19e eeuw heeft hij één Ingres (1780-1867) gekocht en een Jean-François Millet (1814-1875), al had hij ook Van Gogh, Gauguin of Monet kunnen kopen. Tegelijk is aan die keuze de kwaliteit van de oude kunst te danken. Zo goed als alle 19e-eeuwse kunst is na de tijd van Lugt

‘Ik ben gretig met aankopen en sommige kansen doen zich maar één keer voor’

gekocht, maar wel in zijn geest. Dezelfde voorkeuren werden gevolgd: hij had bijvoorbeeld een hekel aan neoclassicisme, dus dat zit er ook niet bij.”

Onderaan de trappenhal toont Luyten een zojuist aangekocht werk, uitgelicht op een schildersezal. “Dit is een nieuwe aanwinst, een Fantin-Latour. Het is een ‘portrait en absence’: de kunstenaar is er wel, maar hij is niet in zicht. We zien enkel zijn lege schilderstoel en een leeg doek dat klaarstaat. Van hem hadden we een enorm aantal brieven in de collectie, maar nog geen enkel schilderij. Dat portret van zijn afwezigheid vond ik dus wel passend, en zo worden er voor aankopen links gezocht met wat er al is.”

Luytens hoofdopdracht is om de collectie te bewaren en goed te conserveren, maar daarnaast zorgt hij ook voor publicaties en cureert hij tentoonstellingen. Vanaf oktober gaan er twee van start: één over Franse 19e-eeuwse tekeningen en de andere over de Franse kunstenaar Léon Bonvin. “Niemand kent Léon Bonvin, behalve de incrowd”, zegt hij. “In 2008 kocht de Fondation een eerste werk van hem aan. Er is ook een zelfportret dat ik zes jaar geleden bij Christie’s gekocht heb. Tien dagen nadat hij dit maakte en opdroeg aan zijn lieve vrouw, verhing hij zichzelf in het bos. Dat kun je op het werk projecteren, maar dat doe ik liever niet.”

Léon Bonvin (1834-1866) mag de meesten onbekend zijn, zijn halfbroer François Bonvin, een gerespecteerd realistisch schilder, was dat niet. Voelde Léon zich zodanig overschaduwd door zijn broer dat hij zichzelf van het leven beroofde? Dat soort veronderstellingen zijn moeilijk te staven, want er zijn maar weinig bronnen over zijn leven beschikbaar. De meeste zijn geschreven vlak na zijn vroege dood, waarna de herinnering aan zijn werk

vervaagde. Léon bracht zijn dagen door als werkkraacht in de familieherberg in Vaugirard. Daar schilderde hij aquarellen, ver weg van het Parijse artistieke en culturele milieu. Zijn inspiratie haalde hij uit zijn directe omgeving: wilde bloemen, eenvoudig in een glas gerangschikt, keukenstillevens, uitzichten op het landelijke Vaugirard. De eerlijkheid waarmee hij de realiteit van zijn dagelijks leven afbeeldde, leidde tot een bijzonder poëtische kunst.

“Ik hou ervan om niet steeds hetzelfde verhaal te vertellen”, zegt Luijten. “In mijn leven heb ik al zes keer een Pierre Bonnard-tentoonstelling gezien. Grote kunstenaar, maar waarom niet eens Bonvin? ‘Es muss nicht immer *Eine Kleine Nachtmusik* sein’, zeg ik altijd: je kunt Mozart ook kapotdraaien. Er is ook rhythm-and-blues en acid jazz. Wij belichten minder gerenommeerde kunstenaars, die wel tonen hoe rijk de 19e eeuw was. Daarnaast tonen we tegenwoordig veel twintigste-eeuwse talenten, zoals Charles Donker (°1940) en Anna Metz (°1939).”

DE MARCHAND-COLLECTIONNEUR

In een glazen vitrine in een van de ruimtes op de bel-etage staat een verzameling Chinees porselein uitgesteld, want ook dat verzamelde Lugt. Frederik Johannes Lugt (1884-1970), een Amsterdammer, werd als verzamelaar geboren. Op zijn achtste had hij al een catalogus gemaakt van zijn verzameling schelpen en historische objecten, en toen hij tien was zag men hem regelmatig de werken in het Rijksmuseum bestuderen. Hij was gefascineerd door Rembrandt, en dan in het bijzonder diens tekeningen. Op zijn vijftiende schreef en illustreerde hij een Rembrandt-biografie die hem lokale beroemdheid opleverde. Hij mocht stoppen met school en ging aan de

slag bij de Amsterdamse kunsthandel Muller & Cie. Daar leerde hij feilloos kwaliteit herkennen. In 1914 begon hij voor zichzelf te verzamelen.

“Frits Lugt was een ‘marchand-collectionneur’”, vertelt Luijten. “Dat wil zeggen: hij kocht en hij verkocht. Met de winst bouwde hij zijn eigen collectie op. Hij was heel gehaaid en zag wat anderen niet zagen. Er kwam toen een enorme overvloed op de markt, want mensen hadden geld nodig en er waren weinig kopers. Toch kan ik tot op de dag van vandaag niet goed begrijpen hoe iemand tussen 1914 en 1970 alles wat hier ligt samen heeft kunnen brengen. Vandaag zou dat nooit gaan, het zou veel te veel kosten.” In 1910 trouwde Frits Lugt met Jacoba

‘Tot op de dag van vandaag begrijp ik niet hoe iemand dit alles samen heeft kunnen brengen. Vandaag zou dat nooit gaan’

Léon Bonvin, *Bouton de rose devant un paysage*, 1863, pen en bruine inkt, waterverf, gouache over grafiet, gehooagd met Arabische gom, 24,6 x 18,7 cm. Baltimore, The Walters Art Museum.

Léon Bonvin, *Cuisinière au tablier rouge dans l'auberge à Vaugirard*, 1862, pen en bruine inkt, waterverf, gouache over grafiet, gehooagd met Arabische gom, 20,8 x 16,2 cm. Baltimore, The Walters Art Museum.

Fortuné Delarue, *La Famille Ciceri*, 1829, pen en bruine inkt, aquarel en gouache over grafiet. 18,5 x 23,8 cm. Fondation Custodia, Collectie Frits Lugt, Parijs.

Léon Bonvin, *Autoportrait*, 19 januari 1866, pen en bruine inkt, waterverf, gouache over grafiet, gehoogd met Arabische gom, 13,6 x 11 cm. Fondation Custodia, Collectie Frits Lugt, Parijs.

‘In mijn opleiding kunstgeschiedenis heb ik over deze schilderkunst nooit iets gehoord, en dat is precies wat me drijft om net dit te verzamelen’

Klever, eveneens een kunstliefhebber. Dankzij de financiële steun van haar vader kon Frits steeds meer gaan kopen. In het begin concentreerden ze zich voornamelijk op tekeningen, grafiek en oude boeken, omdat die redelijk betaalbaar waren. Schilderijen, en dan vooral die van de oude meesters, waren te duur. Lugt kluste bij als kunstadviseur en handelaar. Nadat zijn schoonvader stierf werd hij volledig financieel onafhankelijk. Luijten: “Lugt volgde alle veilingen. Hij kocht in Stuttgart, Zürich, Londen en Parijs. Door zijn jaren bij het veilinghuis kende hij heel wat verzamelaars.”

Vandaag wordt er minstens zo actief verzameld als toen, lokaal en internationaal. “Toen ik hier net kwam wonen en werken

had ik een fiets met twee fietstassen aangeschaft. Op donderdagavond fietste ik naar handelaren. Elke keer kwam ik met twee of drie werkjes terug. Wij zien hier alles wat in Parijs langskomt, bij Drouot bijvoorbeeld. Maar we hebben ook een abonnement op alle veilingcatalogi ter wereld, en online volgen we alles op de voet. Ons aankoopbudget is niet enorm. We moeten voortdurend keuzes maken want er komt heel veel langs.”

De belangrijke Nederlandse tekeningen uit de 16e en 17e eeuw, de oorspronkelijke kern van de collectie, zijn ook vandaag de dag zeldzaam en duur. Met het jaarlijkse budget van de stichting zouden twee of drie toptekeningen gekocht kunnen worden. “Dat gebeurt wel eens, zoals in 2012 bij *Zelfportret aan het raam* van Samuel van Hoogstraten, gemaakt toen hij in de leer was bij Rembrandt”, vertelt Luijten. “Het budget verschilt per jaar. Momenteel is het door de hoge inflatie wat minder, want we moeten onze medewerkers een correct loon uitkeren en het gebouw en de collectie onderhouden. Wat overblijft gaat naar kunst. Dat bedrag is afkomstig van een belegd vermogen, het is het dividend van aandelen. 2019 was een schitterend jaar voor ons, in de coronaperiode kregen we minder. Dat is jammer, want ik ben heel gretig met aankopen en sommige kansen doen zich maar één keer voor.”

SCHENKERS EN SCHARRELAARS

Frits Lugt zag de collectie als een gebouw, waarin de werken de stenen vormen. De Fondation richtte hij op omdat hij vreesde dat het gebouw, als er stenen uit zouden worden gehaald om te verkopen, aan het wankelen zou gaan. Het geheel moest en zou beschermd worden. Tijdens de Tweede Wereldoorlog verbleven Frits en Jacoba in de Verenigde Staten. Daar ging hij rondkijken bij andere private kunstcollecties om te zien hoe die beheerd werden, zoals de Frick Collection in New York. Hij leerde er de wettelijke structuur van ‘endowments’ kennen, waarbij een financiële schenking aan een culturele instelling jarenlang besteed wordt zoals de schenker dat zelf wil, ook na diens dood. Toen Lugt op 86-jarige leeftijd overleed aan een hartstilstand in het midden van Parijs, met zijn aktetas onder de arm onderweg naar een nieuwe aanwinst, was de toekomst van zijn collectie verzekerd. “Wat je hier ziet is daar het resultaat van”, zegt Luijten. “We hebben een raad van toezicht, die is heel belangrijk. De leden worden benoemd door wie in de raad zit. Dat zijn twee kunsthistorici, twee juristen, twee investeerders, een secretaris en iemand die de belangen van de familie vertegenwoordigt. Ik sta ervan te kijken hoe enthousiast en betrokken zij zich voelen bij dit project. Wanneer ik een duurdere aankoop op het oog heb, wordt die eerst aan hen voorgelegd.”

‘De Fondation is niet opgericht met als doel om geld te verdienen, zoals dat bij veel musea wel de bedoeling is. Wij willen het geld dat er is verantwoord besteden’

Het verzamelen van kwaliteitswerken was voor Frits Lugt niet alleen een kwestie van geld, en dat is het nog steeds niet. Het vereiste ook connecties en veel ervaring met de kunstmarkt. Hij was in staat stukken te verwerven die normaal niet beschikbaar waren voor gewone kunstliefhebbers. Ook Luijten zou niet kunnen doen wat hij doet zonder zijn netwerk van handelaren. ‘Is dit niet iets voor de Fondation Custodia?’ hoort hij vaak genoeg. Bij sommige handelaren heeft hij *the right of first refusal*: een werk wordt als allereerste aan hem aangeboden. Er zijn ook goede contacten

met een aantal ‘scharrelaars’, die over de hele wereld op zoek gaan op broquante-markten. “Mensen weten wat we doen en kennen onze tentoonstellingen. Daardoor kunnen we ook vaak rechtstreeks ‘uit de hand’ kopen bij verzamelaars. We kunnen op heel veel goodwill rekenen, ook van schenkers”, vertelt hij. “Voor nalatenschappen vinden veel mensen de Fondation Custodia een uitstekende bestemming. Ze weten dat het ons niet om het geld te doen is. Bovendien kunnen ze zo’n schenking hier in Frankrijk of in Nederland voor een groot deel verrekenen met de belastingen.”

Op het einde van de rondleiding passeren we langs de giftshop, al zijn daar vooral kaarten en eigen publicaties te vinden. Luijten: “Hier worden geen gadgets verkocht. De Fondation is niet opgericht met als doel om geld te verdienen, zoals dat bij veel musea vandaag wel de bedoeling is. Ons doel is om het geld dat er is verantwoord te besteden. We hoeven dus geen populaire of populistische dingen te doen. De kunstgeschiedenis vooruit helpen, dat is de motivatie. En mensen de ogen te openen voor de zeggingskracht van kunstwerken.”

BEZOEKEN

Negentiende-eeuwse Franse tekeningen
Léon Bonvin (1834–1866). Dichter van de werkelijkheid

Fondation Custodia, Parijs
www.fondationcustodia.fr
08-10 t/m 08-01

Eén van de ruimtes op de bel-étage van de Fondation Custodia, ingericht met meubels uit de Nederlandse 17e eeuw. Foto: Jannes Linders.